

A FACE „A NAȘTE“ („ENGENDRER“)

ȘTEFAN GIOSU

1. Verbul *a face* este sinonimul popular al lui *a naște* („engendrer“). Alte sinonime, ca *a făta*, *a prăsi*, *a da pe vatră*, *a pui(a)*, *a hălădui*, *a rodi*, *amintu*, *nfașu* etc. au caracter dialectal, regional sau local.

A face „a naște“ („engendrer“) este cunoscut în toate dialectele românești. Numai sporadic se folosește și reflexivul *a se face* pentru *a se naște* („naître“).

Dicționarele și în primul rând cel al Academiei¹ consemnează, evident, și sensul „engendrer“ al verbului *a face*. Informațiile de aici sînt însă insuficiente pentru a se vedea raportul dintre verbul *a naște* și sinonimul *a face*. Un studiu minuțios al acestui sinonim trebuie făcut, de aceea, cu alte materiale. Este vorba de unele hărți din ALR II, vol. I, de materialul, atît de bogat, adunat pentru NALR (ALRR) cu întrebarea nr. 525 (*Femeia*) *naște*², de indicii care însoțesc diverse ediții de texte vechi românești sau alcătuiți separat și încă nepublicați, de texte folclorice etc.

Întrebarea 525 din chestionarul NALR urmează celei referitoare la (*Femeia*) *însărcinată*, fiind formulată astfel: „Și după nouă luni ce zici că face?“ În anchete însă întrebarea a suferit mici modificări, ca: „Și după nouă luni ce zici că face femeia însărcinată?“ (NALR–Oltenia); „O femeie care așteaptă să aibă un copil, după nouă luni ce zici că face?“ (ALRR–Transilvania).

La formularea întrebării privind (*femeia*) *naște* s-ar fi putut evita cuvîntul *face*, știindu-se destul de bine că răspunsul poate fi nu numai *naște*, ci și *face*.

¹ *Dicționarul limbii române*, Tomul II, Partea I, F–I, București, 1934, s. v. *face*–V/1.

² Materialul nepublicat încă (planșe cu MN, fișe din caietele de anchetă, copii ale hărților respective, liste privind ocurențele celor două verbe etc.) ne-a fost pus la dispoziție de Petru Neiescu, Ionel Stan, Viorel Bidian, Teofil Teaha, Ion Nuță, Ion A. Florea. De asemenea, N. Saramandu și Elena Scărlătouiu ne-au comunicat unele constatări privind anchetele pe care le-au efectuat în Peninsula Balcanică sau în Dobrogea. Ne este deosebit de plăcut să le adresăm tuturor, și aici, mulțumirile noastre cele mai sincere.

Cu toate acestea, nu credem că felul cum a fost pusă întrebarea i-a putut determina pe subiecți să-l prefere lui *naște* pe *face*, sinonim care, lucru știut, este foarte frecvent în graiurile populare. O dovadă în acest sens ar fi și faptul că în 244 de localități informatorii au precizat că *face* este „vechi“ sau că este folosit de „bătrâni“ și că *naște* este „recent“ sau folosit numai de „tineri“³.

2. Într-adevăr, în multe graiuri populare se spune, de exemplu, *ea a făcut aseară* în loc de *ea a născut aseară*. Se spune apoi, curent, *de când m-a făcut mama, de când l-a făcut (ma)mă-sa*. În dicționarul citat, al Academiei, s. v. *face*-V/1 se dau mai multe exemple din texte. Reproducem aici câteva: *Femei stearpe făcea cuconi* (Dosoftei); *Nu se împlinește bine anul și femeia lui Ipate face un băiat* (Creangă); *Bătu la porțiță, se rugă să o lase înduntru să se odihnească mai cu seamă că îi și abătuse să facă* (Ispirescu).

Pentru dialectele sud-dunărene reținem: *Io sim facut* „eu m-am născut“⁴, *ân căsta căsa țe facut* „s-a născut în această casă“⁵ din istroromână, *feasi doi ficior*⁶ din meglenoromână, sau *nă oară mi feațe mu-mea* „o dată m-a născut maică-mea“, *cîț s-au faptă* „cîți s-au născut“⁷ din aromână.

Termenul de bază în dacoromână este, evident, *a naște*. Acest verb, păstrat cel mai bine dintre ariile sud-dunărene în dialectul istroromân, apare rar în aromână⁸ și este aproape dispărut în meglenoromână⁹, locul lui luîndu-l, în timp, diverse sinonime dialectale sau regionale, de origine latină (la aromâni) sau de alte origini (la meglenoromâni și istroromâni).

De asemenea, în graiurile populare se folosește, adesea, *facere* pentru *naștere*. Se spune, astfel, curent, *durerile facerii*. Sînt semnificative răspunsurile înregistrate în unele puncte în anchetele pentru ALR II la întrebarea 2650 („Cum

³ Avem în vedere, în întreaga discuție, și harta 814 (*Femeia*) *naște* din *Atlasul lingvistic moldovenesc*, volumul II, partea II, Chișinău, 1973 și, bineînțeles, harta 211 (*Femeia*) *naște* din ALRR–Maramureș, vol. I și MN (*Femeia*) *naște* din NALR–Oltenia, volumul II, p. 248.

⁴ Vezi ALR II, vol. I, p. 71, MN *M-am născut*, pct. 02.

⁵ Richard Sărbu, *Texte istroromâne*, cu un studiu introductiv „Istroromâna–azi“ și un *Glosar* în colaborare cu Vasile Frățilă, Ediția a II-a revizuită și completată, Tipografia Universității din Timișoara, Timișoara, 1992, p. 101.

⁶ Th. Capidan, *Meglenoromâni III. Dicționar meglenoromân*, Imprimeria Națională, București, [1935], s.v. *fac*.

⁷ Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân. General și etimologic*, Ediția a doua augmentată, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974, s.v. *fac*.

⁸ Vezi Th. Capidan, *ibidem*. Pentru atestări, toate din diverse lucrări publicate, nu din graiurile vii, vezi Tache Papahagi, *op. cit.*, s.v. *nascu*. N. Saramandu ne informează că în anchetele efectuate în anii din urmă la aromâni, în Balcani și în Dobrogea, nu a întâlnit nici o dată acest verb.

⁹ Th. Capidan, *op. cit.*, s.v. *nasc*, precizează că acest verb i-a fost comunicat de Tașcu Papatanski din Huma. Elena Scărlătioiu ne face cunoscut că acum termenul circula în Ghevghelia, unde s-au refugiat meglenoromâni din Huma, după ce această localitate a fost distrusă de război. Dar și aici, ni se comunică, *nasc* este concurat de *rudes*, de origine slavă, termen folosit peste tot la meglenoromâni.

ziceți că a murit o femeie cînd moare născînd copilul?”¹⁰ : (a murit) *de (în, din, la, de la, de pe) facere* (de copil) (pct. 53, 64 – jud. Arad, 279 – jud. Sălaj, 250 – jud. Cluj, 812 – jud. Gorj, 848 – jud. Mehedinți, 872 – jud. Dolj, 219 – jud. Bistrița-Năsăud, 791 – jud. Olt, 228 – jud. Harghita, 182 – jud. Brașov, 531 – jud. Bacău, 723 – jud. Ialomița, 514 – jud. Iași, 431 – jud. Bălți, 987 – jud. Constanța, 8 – Jugoslavia, 858, 958 – Bulgaria, 010 – la aromâni¹¹), *din cauza facerii* (pct. 8 – Jugoslavia). Mai apar și răspunsurile (a murit) *din făcătura*¹² (pct. 310 – jud. Bihor) și *în făcare*¹³ (pct. 316 – jud. Bihor).

3. Răspîndirea lui *a face* „engendrer” și cele cîteva puncte unde s-a notat *a se face* „naître” le putem vedea mai întîi consultînd harta amintită din ALR II, vol. I, apoi, din același volum, p. 71, MN *M-am născut* sau, din ALRM II, vol. I, harta 197 *M-am născut*. Astfel din harta 145 notăm: (a murit) *cînd a fost (a vrut) să facă (copil)* – pct. 157 (jud. Mureș), 833 (jud. Hunedoara), *din făcut* – pct. 130 (jud. Sibiu), *cînd a făcut* – pct. 47 (jud. Timiș), 141 (jud. Sibiu), *făcînd (copil)* – pct. 36, 76 (jud. Timiș), 272 (jud. Maramureș), 365 (jud. Suceava). Din MN-ul amintit și din harta 197 notăm, alături de *am născut* sau *m-am născut*, răspunsurile: *m-am (s-a) făcut* – pct. 29 (jud. Caraș-Severin), 53 (jud. Arad), 310 (jud. Bihor), 4 (Jugoslavia), *m-a făcut mama* – pct. 836 (jud. Mehedinți), 102 (jud. Alba), 250 (jud. Cluj), 551 (jud. Neamț), *sînt făcut* – pct. 723 (jud. Ialomița), 514 (jud. Iași), 958 (Bulgaria), apoi *omlu s-amintă, s-fașe* – pct. 010 (la aromâni)¹⁴.

4. Chestionarul ALR nu a avut, de fapt, o întrebare specială pentru (femeia) *naște* așa cum cel al NALR nu are una privind *a se naște*. Așadar o imagine completă a răspîndirii lui *a face* ca sinonim al lui *a naște* „engendrer” putem realiza consultînd mai ales materialul adunat pentru atlasul lingvistic pe regiuni.

Din faptele de limbă adunate pentru NALR (ALRR), precum și pentru ALM, pe baza cărora am alcătuit și tabelul de mai jos, rezultă următoarele:

¹⁰ Vezi ALR II, vol. I, harta 145 *A murit în naștere*.

¹¹ *Moare tu fașire*. La istroromâni (pct. 02) s-a notat *η pyórodít*, iar la meglenoromâni (pct. 012) *murt tu rudtrea*.

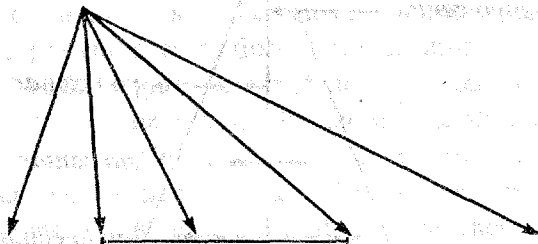
¹² Unele dicționare notează cuvîntul acesta (< *face* + *-ătura*) doar pentru „farmec”, „vrajă (făcută cuiva)”, „mijloc întrebuițat de vrăjitoare în farmacele lor”. Reproducem un exemplu din ALRT II, p. 159, pct. 362 (jud. Maramureș): „Păhărúť cu șť /kirbătúră, / Cít îl puť la gúră cúră; / Gînéșť /ki că-ť cu făcătúră”.

¹³ Format din *face* + *-are*, cuvîntul nu este consemnat în dicționarele consultate.

¹⁴ N. Saramandu ne informează că în anchetele sale nu a întîlnit nici o dată reflexivul de la *face*, dar că „e posibil să apară și *s-fașe*”. Același cercetător ține să precizeze că pentru „a se naște” se folosește în aromână de obicei, *mi-amintu, mi-aflu*, că sensul activ („engendrer”) se exprimă mai ales prin *fașe*, acesta avînd „o răspîndire generală”, la care se adaugă *amintă* și, uneori, *înfașe (nfășe)* și că în unele graiuri aromâne ca cele moscopolene, cele din Beala de Sus, Beala de Jos, Gopeș nu se folosește *amintă*, ci numai *fașe*.

ierarhie, între limbile romanice: limba care are toate categoriile posibile și toate realizate și toate întrebuițate este portugheza, iar ultima limbă, cea care a redus verbul numai la nucleul sistemului verbal, este franceza. Și încă un lingvist din neștiință sau fiindcă ia franceza ca model de descriere, aplică tocmai sistemul francez, la celelalte limbi romanice, ceea ce nu duce, se-nțelege, la nimic sau duce numai la confuzii. Dacă vrem să descriem într-adevăr verbul romanic, trebuie să plecăm de la limbile care fac și întrebuițează toate distincțiile, și limba cea mai bogată este portugheza, unde totul e posibil și totul se întâmplă.

Altă categorie a verbului romanic, anume categoria de *fază*, exprimă totdeauna un raport între acțiunea verbului și momentul acțiunii însuși în care e considerată această acțiune. Putem considera acțiunea înainte ca ea să înceapă, în momentul în care începe, pe la început, pe la sfârșit sau și după ce s-a terminat:

Și aici avem tot felul de perifraze în limbile romanice, cu aceleași verbe, în general verbe de mișcare, verbe de ședere, de stare, într-un moment iminental, pentru că acțiunea nu a început: *sto per fare, estoy por hacer, stă să cadă* în limba română (ca *aceste rigi*, ale lui Ion Barbu, care *stau să pice*), adică acțiunea nu a început încă, însă este iminentă. Sau în alte cazuri, acțiunea se află la început: *vengo la fare, me pondo a hacer; mă pun pe făcut* sau *mă pun și fac*. Sau, de exemplu, toată acțiunea e terminată: *acabo de hacer, je viens de faire* (nu „vin”, se înțelege, *viens* este numai auxiliar pentru această categorie), totdeauna în raport cu sistemul verbal.

Mai interesante încă sînt alte două analize care s-au făcut în limbile romanice și la care a participat și limba română, fără îndoială, nu sub influența limbilor occidentale, ci prin aplicarea acelorași principii de creație lingvistică: anume, ceea ce s-a întîmplat cu pasivul și ceea ce s-a întîmplat cu superlativul absolut în *-issimus*.

În latină, cum știm, pasivul era pe jumătate perifrastic (formele derivate de la perfect erau perifrastice); se spunea: *amor, amaris, amatus* „sînt iubit, ...”; *amatus sum, amatus es, amatus est* „am fost iubit, ...”. Însă în latină nu exista nici o opoziție între formele sintetice și cele perifrastice; pur și simplu era același pasiv, nu se făcea distincția între cele două tipuri de forme. Ceea ce este

mult mai important este că tot pasivul a devenit perifrastic în limbile noastre și faptul că pasivul romanic e un alt pasiv, nu pasivul latinesc. Aici s-a făcut o analiză foarte subtilă, fără îndoială în mod intuitiv, și numai ceea ce era relațional s-a exprimat prin perifrază. Anume, ceea ce ne închipuim ca pasiv în limba latină avea, din punctul nostru de vedere, trei funcțiuni diferite (pentru latini, se-nțelege, era o singură funcțiune de fapt), anume:

1. pasivul propriu-zis, adică acțiunea verbală văzută din punctul de vedere al obiectului: *Iulia amator a Paulo*;
2. valoarea numită medie (să spunem, mai mult sau mai puțin un reflexiv): *Quia nominor Leo* „mă numesc, mă cheamă Leo“;
3. valoarea zisă impersonală: *dicitur* „se zice“; această valoare impersonală se exprimă în același fel și la verbe intransitive; *dormitur*, cum s-ar spune în latină, însemna „se doarme“: *hic bene dormitur* „aicea se doarme bine“.

Ce s-a întâmplat în limbile romanice? Pasivul nu a „devenit“ perifrastic, ci s-a făcut o anume analiză. În primul caz, există totdeauna o relație cu agentul, chiar dacă nu se prezintă, nu e exprimat, agentul există; se spune atuncea: *Iulia es amada*; *Giulia è amata*; *Iulia e iubită* (de către cineva). Deci aicea avem totdeauna această relație cu agentul. În al doilea caz, nu este exprimată această relație. Deci nu putem întrebuința *soy llamado*, *sono chiamato*, *sînt numit*, fiindcă felul cum sînt numit nu este numele meu, ci sînt numit de cineva așa: *sono chiamato*, *soy llamado*, însemna „sînt numit de cineva așa“. Aicea se utilizează formele *mă numesc*, *mi chiamo*, *me llamo* care nu sînt perifraxe verbale; ci se utilizează aceeași formă ca pentru reflexiv sau, în portugheză, mai ales în răspunsuri, pur și simplu, forma activă: *chamo*, adică „mă numesc“.

Pentru forma impersonală *dicitur*, unde nu există agent, nu avem un corespondent în *e spus*, sau *e zis*, *es dicho*, *e dirto*, ci în *se zice*, *se spune* sau, chiar mai mult, avem pentru anumite verbe, din latina vulgară deja, pur și simplu forma activă: *che dice qui?*, *que dice aquí?*, *ce zice cu acest nume aici?* În română, forma activă întrebuințată cu această valoare impersonală se realizează nu numai cu verbul *a zice* și cu verbul *a spune*, ci și cu verbul *a scrie*: *Ce scrie aici?* (și *Mai departe scrie-n carte!*), deci *scrie*, este folosit tot așa, impersonal, fiindcă nu *e scris* de cineva anume, ci este impersonal; atuncea deci *e scris* nu e pasiv, ci este un fel de nume predicativ, are valoarea de *estar escrito*, adică acest *scris* se prezintă ca și cum ar fi un adjectiv: „stă scris“, „se află scris“.

În celălalt caz, al superlativului absolut, precizăm mai întii că acest superlativ a fost introdus în limbile romanice, de exemplu în italiană, în epoca umanistă și mai târziu tot din latină, însă și prin influența italiană, în spaniolă, în portugheză, în catalană și de-abia mai târziu în limba română. Dar

astfel de aprecieri subliniază frecvența mare, la nivelul graiurilor populare, a lui *a face* și, totodată, influența limbii literare, care preferă verbul *a naște*, care, într-o zonă mai conservatoare, pare mai „șocant” în raport cu celălalt. Dar, totodată, din aceleași graiuri de peste Prut reținem, de data aceasta cu privire la *a face*, mențiuni ca: *se zice și o făcut, dar e cuvînt urît* (pct. 175), *e rușinos* (pct. 148) sau *în rîs zic și fași* (pct. 87).

10. Dacă, așa cum reiese din precizările de mai sus, *a naște* este considerat literar, *a face* rămînînd în planul vorbirii populare, rezultă că *a naște* se răspîndește tot mai mult în dauna celuilalt. Situația din Transilvania și Crișana, unde frecvența lui *a naște* o depășește deja, deși nu cu mult, pe cea a lui *a face*, este elocventă sub acest aspect. Reiese deci că graiurile sudice și, o dată cu ele, textele literare și vorbirea literară în general au putut constitui un model, determinînd această restrîngere a folosirii lui *a face* în graiurile populare. Aria lui *a face*, altădată mai compactă în nordul teritoriului dacoromân, a devenit, de aceea, cu vremea, discontinuă.

5. Trebuie remarcat că limba literară preferă verbul *a naște* încă de la începuturile ei, norma aceasta fiind, deci, veche. Consultînd mai multe texte din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, am constatat că *a naște* este mai frecvent decît *a face* și că uneori acest sinonim nu apare deloc. Astfel în TC¹⁶ *a naște*, care este folosit destul de frecvent, are, în mai multe cazuri, sensul „engendrer”. Cu acest sens *a face* este însă folosit o singură dată: *Elisafthei împlu-se vremea să facă*¹⁷ (p. 101). În PO ambele verbe au o întrebuintare mult mai mare. *A naște* cu sensul „engendrer” cunoaște aici 87 de ocurențe, *a face* 17 atestări: *Și Sit încă făcu un fecior* (p. 24); *făcu feciori și feate* (p. 25). Apare în PO, însă numai o singură dată, și reflexivul *a se face* „a se naște”: *și se făcură ficiorii acestora după potopul apei* (p. 38). În CV, cu numeroase apariții ale lui *a naște*, din care 34 cu sensul „engendrer”, verbul *a face* are, din cele 600 de

¹⁶ Folosim următoarele sigle: TC = *Tetraevanghelul tipărit de Coresi, Brașov 1560–1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănăcești 1574*, Ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963; PO = *Palia de la Orăștie 1581–1582, Text - Facsimile - Indice*, Ediție îngrijită de Viorica Pamfil, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968; PS = *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, Edițiune critică de I.-A. Candrea, II. *Textul și glosarele*, Atelierele Grafice Soccec, București, 1916; CV = *Varlaam, Cazania 1643*, Ediție îngrijită de J. Byck, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966, *Indice*, în manuscris, alcătuit de un grup de cadre didactice și studenți de la Facultatea de Litere din Iași. Litera N a fost redactată de Petru Zugun, iar F de Ioan Lobiuc; MB I, II = *Mōnumenta linguae dacoromanorum. Biblia 1688, Pars I, Genesis* (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roșian, Marietta Ujică), Iași, 1988; *Pars II, Exodus* (volum întocmit de aceiași autori, la care se adaugă Corneliu Dimitriu), Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1991.

¹⁷ Simplificăm, acolo unde este posibil, transcrierea.

ocurențe verificate de noi (acestea din totalul de 1074) doar o singură dată sensul „engendrer“: *căci că Elisaftha era starpă și ficiori nu făce* (p. 459)¹⁸. În sfârșit, în MB I, II, cu foarte multe atestări ale lui *a naște*, unele cu sensul „engendrer“, nici una din cele 660 de ocurențe ale lui *a face* nu este folosită pentru „a naște“.

6. Se mai impune o observație: româna este singura limbă romanică în care *a face* cu sensul „engendrer“ are o răspîndire atît de mare¹⁹. În celelalte limbi romanice, care, spre deosebire de română, au moștenit din latină pentru „a aduce pe lume (un copil)“ *ingenerare, parēre* etc., dezvoltînd apoi și o serie de sinonime specifice (în franceză se spune, de aceea, *engendrer, enfanter, accoucher, mettre au monde* etc., în italiană *generare, partorire, figliare, dare alla luce* etc., în spaniolă *engendrar, parir, alumbrar, dar a luz* etc.), nu a fost nevoie ca verbele *faire, fare, hacer*, cu o întrebuițare atît de largă, ca și în alte limbi de altfel, să fie mult folosite și pentru „a naște“.

7. În ceea ce privește româna, pe lîngă că nu a moștenit din latină alt verb pentru „a aduce pe lume (un copil)“ credem că trebuie avut în vedere și faptul că *a naște* a însemnat și înseamnă încă și astăzi în unele graiuri nu numai „a naște“ („engendrer“), ci și „a se naște“ („naître“). Notăm două exemple din secolul al XVI-lea: *Iisus născu în Vitleemul Iudeilor* (TC, p. 40)²⁰; *Cel ce te născu* (PS, p. 315). Bineînțeles, se folosea și *a se naște*: *Eu spre aceasta mă născui* (TC, p. 163). Pentru situația actuală putem consulta MN *M-am născut* din ALR II, vol. I, p. 71. În realitate însă, *a naște* cu sensul „naître“, adică „a se naște“ este mai răspîndit decît rezultă din ALR II, care are o rețea de puncte rară. Spre exemplu, pentru Dobrogea acest atlas consemnează sensul reflexiv al lui *a naște* doar în pct. 682 (jud. Tulcea). N. Saramandu, care a făcut anchete în această provincie, ne comunică: „în anchetele mele pentru NALR am întîlnit la dacoromâni, în mod frecvent, verbul *a naște* cu sensul de „a se naște“ (de exemplu, *am născut* = „m-am născut“)“.

Așadar, *a face* s-a specializat, preluînd, în numeroase cazuri, sensul activ („engendrer“) al lui *a naște*, fără însă a anula „perechea“ *a naște*₁ „engendrer“ – *a naște*₂ „naître“, care continuă să mai fie cunoscută. Cazurile cînd *a face* „engendrer“ are și formă reflexivă sînt, cum s-a văzut, cu totul sporadice. Nefiind nevoie de această pereche (*a face* – *a se face*), ea nu a căpătat răspîndire

¹⁸ În schimb, *a face* este folosit, de altfel ca și în alte texte, de mai multe ori pentru „a crea“, „a zămislî“: *Ioachim și Anna era oameni bogați și feciori nu făcea* (CV, p. 383).

¹⁹ Cum am precizat în § 1, alte sinonime au o întrebuițare restrînsă.

²⁰ Și pentru aromână *Codex Dimonie* ne oferă un caz cînd forma activă are valoare reflexivă: *ȳte născu di tru locu* „din pămînt răsări (= se născu) vișă (de vie)“ (Vezi Tache Papahagi, *op. cit.*, s. v. *nascu*). De ce *a naște* a însemnat în limba veche și mai continuă, în unele graiuri, să însemne și astăzi atît „engendrer“ cît și „naître“ (pentru „naître“ se folosește însă mai frecvent *a se naște*) este o chestiune care va constitui obiectul unei cercetări aparte.

nici la nord și nici la sud de Dunăre. Din cele comunicate de N. Saramandu, reținem și faptul că „reflexivul nu este în aromână, în acest caz, mai frecvent decât în dacoromână”.

8. În concluzie, prezența lui *a face* „engendrer” în toate dialectele limbii române este o dovadă că specializarea acestui verb a fost o necesitate. Aceasta se explică pe de o parte prin faptul că româna, spre deosebire de celelalte limbi romanice, nu a moștenit din latină vreun verb (*ingenerare, parĕre* etc.) care să exprime acest sens (vezi fr. *engendrer*, ital. *partorire* etc.), pe de alta prin dubla folosire, numai în română, a lui *a naște* (< lat. *nascĕre*), activă și reflexivă (aceasta din urmă cu valoare pasivă). Fr. *naître*, ital. *nascere* etc. înseamnă numai „a se naște”.

Preluarea de către *a face* a sensului activ al lui *a naște* (pentru cel reflexiv existau atât *a naște* cât și *a se naște*) nu a anulat însă, din unele graiuri, valoarea reflexivă a lui *a naște*, considerată astăzi, cu drept cuvânt, arhaică și folosită mai ales de către scriitori, cu valoare poetică.

Materialul din atlasele lingvistice românești arată că *a face* „engendrer” este concurat, tot mai mult, de *a naște*, preferat de limba literară. Și în limba literară veche *a naște* era preferat, în acest caz, lui *a face*. Procesul răspîndirii lui *a naște* nu este uniform. Se disting, de aceea, trei arii: una, mai conservatoare, discontinuă însă, în care *a face* este dominant, alta în care frecvența lui *a naște* depășește doar cu puțin pe cea a lui *a face* și o a treia unde *a naște* domină net.

Așadar graiurile românești au cunoscut și cunosc pînă astăzi perechile:

a face „engendrer” – *a naște*₁ „engendrer”

a face „engendrer” – *a naște*₂ „naître”

a face „engendrer” – *a se naște* „naître”,

evident, pe lîngă perechile:

*a naște*₁ „engendrer” – *a naște*₂ „naître”

*a naște*₁ „engendrer” – *a se naște* „naître”

Perechea *a face* – *a se face*, apărută sporadic, nu s-a impus, dovedind, și sub acest aspect, unitatea limbii române.

În sfîrșit, adăugăm că pentru „naître” se folosesc, bineînțeles, în graiurile populare, adesea cu preferință, și formele pasive: *a fi făcut*, *a fi născut*, *hiu amintat*, *hiu faptu* etc.

ROM. A FACE “TO GIVE BIRTH” (“ENGENDRER”)

SUMMARY

Rom. *a face* in the sense of “to give birth (to a child)” (= Fr. *engendrer*) occurs in all Romanian dialects, a fact proving that the spreading of that specialized sense was a necessity. One explanation would be that Romanian, unlike other Romance languages, did not inherit any Latin verb (*ingenerare, parĕre*, etc.) with that sense (see Fr. *engendrĕr*, It. *partorire*, etc.).

sînt verbe modale, nu se pot construi copulativ cu verbul conjugat și cu un complement direct; de multe ori, s-a interpretat verbul conjugat ca și cînd ar fi un complement direct al acestor verbe. Nu se poate spune: *Deve scrivere e due cento lire*, fiindcă *scrivere* nu este aicea complement, ci este verbul conjugat, determinat apoi de *deve*. Despre verbele modale nu putem întreba: *Ce face?* Tot așa, nu putem întreba cu privire la verbele modale, care sînt determinări ale verbului, ci putem întreba numai: *Ce vrea să facă? Ce trebuie să facă?*, deci întrebuiînd deja verbul modal.

Ce poate fi atuncea – dacă este așa – paradigmatic și sintagmatic în construcția propoziției? Fiindcă paradigmatic și sintagmatic, înseamnă aici ori înăuntru, intern, înăuntrul nucleului – paradigmatic, ori în afara nucleului – determinare sintagmatică.

Și vedem că, într-adevăr, latina avea ca procedeu preferat determinarea paradigmatică, determinarea internă, peste tot; cum spuneam, cu exemplul de mai sus, și ceea ce se numește complement direct și determinările subiectului, toate se aflau în nucleu. Limbile romanice fac aicea o deosebire strictă între ceea ce este intern și ceea ce este extern: intern este ceea ce e determinare ori numai a subiectului, ori numai a verbului, iar extern este ceea ce e determinarea nucleului întreg. Deci: *L'uomo scrive; L'uomo buono scrive; L'uomo buono deve scrivere*, însă spunem: *L'uomo scrive una lettera; L'uomo scrive al suo amico; L'uomo scrive oggi una lettera al suo amico*.

Tot ceea ce este complement, adică determinare a nucleului, e în afara nucleului, ca determinare externă. Tot ceea ce este intern, adică privește numai subiectul sau numai verbul, este determinare internă.

Să vedem dacă se aplică acest principiu și la fraza complexă. Care era procedeu preferat în latină? Procedeu preferat în latină era: toate propozițiile secundare se puneau în propoziția principală, între subiect și predicat; de exemplu, o frază complexă:

„Darius, cum ex Europa in Asia rediisset, hortantibus amicis, ut Graeciam in potestatem suam redigeret, quod... classem quingentarum navium comparavit“ (Darius, după ce s-a întors din Europa în Asia, fiind îndemnat de prieteni ca să reducă forțat Grecia sub stăpînirea sa, a pregătit o flotă de cinci sute de nave...)

Dacă propoziția subordonată denumește o determinare internă (de exemplu a subiectului), se plasează înaintea propoziției principale; dacă însă reprezintă o determinare externă (un complement), se plasează în afara propoziției principale.

Ce se întîmplă în limbile romanice? Să vedem aceasta cu exemple mai simple:

- *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Oltenia*, II, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, Editura Academiei Române, București, 1970;
- *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. II, partea II, de Vasile Melnic, Vasile Pavel, Editura „Cartea Moldovenească”, Chișinău, 1973.

Cît despre materialul nepublicat (avînd cel puțin statutul *Indicelui* – manuscris – citat în nota 16 de mai sus), acesta provine din arhivele institutelor de lingvistică ale Academiei Române, din București, Cluj-Napoca, Iași și Timișoara, fiind adunat de anchetatorii pentru *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Transilvania; Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni: Banat, Crișana; Moldova și Bucovina; Muntenia și Dobrogea*. Numele lor este menționat (în calitate și de autori) pe foaia de titlu a volumelor deja tipărite din aceste lucrări, ori aflate sub tipar la Editura Academiei Române.

(În ceea ce privește publicarea acestei note, ținem seama de o practică redacțională a „Buletinului Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»“.)